

Posebno mjesto u tome ima dio koji se odnosi na Hrvate i njihovom udjelu u njezinom stvaranju i razgrađivanju.

Na kraju treba utvrditi da pojava knjige *Povijest Jugoslavije* nije preuranjena, jer se pojavljuje u vremenu kad je Jugoslavija doista završen povijesni proces i kad je potrebno širu javnost upoznati što je to Jugoslavija i kad se već mogu dati relevantne povijesne prosudbe. Interes koji je kod čitateljstva pobudila nakon izlaska ovu konstataciju najbolje potvrđuje. Uvjereni smo da će buduća istraživanja mnoga događanja iz povijesti Jugoslavije temeljitije objasniti i dopuniti novim saznanjima. Ipak, osnovni smjer i obilježje Jugoslavije neće pretrpjeti veće korekture.

Franko Mirošević

NIKO KAPETANIĆ I NENAD VEKARIĆ, STANOVNIŠTVO KONAVALA

Konavle, relativno uzak priobalni kraj, uvijek su bile primamljivo područje za mnoge osvajače. Bilo da je netko u njima vidio tek dobar dio prihoda, ponajprije zbog vrlo značajnog plodnog pojasa Konavovskog polja, ili pak stratešku vrijednost, Konavle su oduvijek bile vrlo trusno područje na mnogim političkim kartama. Uostalom, ni danas nije bitno drugačije. Koliko je riječ o nemirnoj granici, pokazuju mnoge epizode iz vrlo burne prošlosti, a za istaknuti je i činjenicu izloženosti tog prostora različitim utjecajima.

Opsežna studija Nika Kapetanića i Nenada Vekarića upustila se u iscrpnu demografsku analizu Konavala od ulaska teritorija u sastav Dubrovačke Republike u XV. stoljeću, do našeg vremena. Rad je zasnovan na proučavanju relevantnih povijesnih izvora, a važni podaci interpretirani su i složenim statističkim izračunima, tablicama i dijagramima. Autori su knjigu podijelili u 7 djelova, baveći se ključnim segmentima demografske povijesti Konavala. U prvom i drugom dijelu autori se

bave poviješću konavovskog stanovništva do 1426. odnosno nakon te godine, kad Konavle postaju integralni dio Dubrovačke Republike. U trećem dijelu autori proučavaju stanovništvo Konavala od 1423. do 1991. Migracije u Konavle od 1674. do 1918. tema su četvrtog, a iseljavanje iz Konavala petog dijela. Šesti dio bavi se prirodnim kretanjima dok sedmi dio autori posvećuju svim strukturama stanovništva.

Prvi dio (9 - 46), koji nosi naslov "*Povijest stanovništva Konavala do 1426.*", ujedno je naznačen i kao uvodni. Autori navode podatak o ljudskoj prisutnosti već u paleolitikumu, o kontinuitetu života preko mlađeg kamenog doba, da bi od željeznog doba prostor već bio gusto naseljen. Iz rimskog razdoblja navodi se zanimljiv podatak o imenima najstarijih poznatih Konavljana, Magie Laetine i njenih roditelja Gaiusa Magiusa Valensa i Silie Laete, s nadgrobnog natpisa iz Lovornog. Nadalje, suprotavlja se mišljenju starih autora o potpunoj depopulizaciji Konavala nakon avarsko-slavenske najezde, već na temelju novih istraživanja konstatirano je da se znatan dio starosjedilaca održao na ognjištima, sklonivši se privremeno u planine te na poslijetku potražio neki način suživota s došljacima. Iznoseći podatke iz relevantnih izvora pokušava se otkriti kada Dubrovnik, u previranju sa susjednom Srbijom i bosanskim velikašima, posjeduje Cavtat. Autori u općim crtama prate i sudbinu Konavala u sljedećih nekoliko stoljeća: u sastavu Travunije, u XI. st. kao dijela Duklje, a od potkraj XII. st. do 1371. Srbije, te bosanske i humske vlastele do 1426. Iznoseći prilike i uvjete pod kojima su Dubrovčani dobili Konavle od humske vlastele 1419. i 1426., autori skreću pažnju na vrlo intenzivnu i promišljenu diplomatsku igru Dubrovčana, ističući golemu stratešku i ekonomsku važnost tog područja za sam grad. Obzirom na činjenicu suživota triju vjerskih struja (katoličanstva, pravoslavlja i crkve bosanske) autori iznose vrlo zanimljivu tezu o posebnoj "konavovskoj" crkvi proizašla iz religijske heterogenosti.

“Konavle u Dubrovačkoj Republici: zatečeno stanje i stabilizacija dubrovačke vlasti” tema je **drugog dijela** knjige (47–94). Ističu se ciljevi dubrovačke politike na novostečenom području: osiguranje potpune vlasti i kontrole, osiguranje vlasništva nad zemljom i održanje vjerskog ekskluzivizma katoličke crkve kao jedine priznate vjeroispovjesti u Dubrovačkoj Republici. Obračun s vlasteličićima, kao bogatijim i zemljoposjedničkim slojem, te postojećim konavovskim svećenstvom, zauzima znatan dio ovog poglavlja. Dolazilo je do sukoba i sa velikovima iz zaleđa. Tako je od 1430. do 1433. vođen tzv. Konavovski rat sa humskim velikašem Pavlovićem i trebinjskim vojvodom Radojem Ljubišićem. Autori navode stvarne motive i uzroke tog rata iz kojeg su Dubrovčani ponovno, zahvaljujući sjajnoj diplomatskoj vještini, izborili ishod u njihovu korist. U daljnjem tekstu iznose se uzroci i tijek još nekoliko dubrovačkih sukoba – onog s Herceg Stjepanom Vukčićem Kosačom (1451.–1454.) i turskim upadom u Konavle 1471.

“Stanovništvo Konavala (1423.–1991.)” autori promatraju u **trećem dijelu** (95–140). Počevši od 1423. do kraja XX. st. sagledavaju se usponi i padovi broja stanovnika, te pokušavaju naći uzroci i posljedice. Zanimljiv je način kojim autori pokušavaju odrediti broj stanovništva za 1423. Pošto nema relevantnih izvora iz tog doba, sve se svodi na pažljivu procjenu na temelju pouzdanog podatka iz 1536. Na kraju se dolazi do zaključka od oko 7000 stanovnika za 1423. godinu. Dubrovčani su uz održavanje starosjedilaca naseljavali stanovništvo do broja koji bi optimalno mogao iskoristivati zemlju. Dolazilo je i do neplanskog naseljavanja tj. doseljnjem iz zaleđa – posebno prodiranjem Osmanlija. Prateći naseljavanje u XV. st. autori dolaze do najvećeg broja od oko 17000 stanovnika krajem istog, što predstavlja krajnju gornju granicu koja nikad neće biti ni približno dostignuta. Očito je da je ovim procesom stvoren višak koji se nije bio u stanju prehraniti, pa dolazi do obrnutog procesa.

Eliminacija tj. selekcija stanovništva u XVI. st. i XVII. st. odvijala se spontano, kao izraz intuitivnog pokušaja Konavljana, ili se odvijao kao jedan od prirodnih uravnotežavajućih činilaca. Statističim tablicama pokazuje se pad broja sa 17000 1498. godine na 4332 1673. god. Podaci XVIII. st. bilježe razdoblje razdoblje uspona koje se očitovalo u smanjenju stope smrtnosti. Međutim, početkom XIX. st. haranjem ruskih i crnogorskih četa dolazimo do nešto negativnijih pokazatelja koji narušavaju pozitivnu bilancu XVIII. st. Autori donose statističke podatke o spaljenim kućama u ovom ratu, procjenu broja poginulih, i procjenu broja stanovnika 1807. god. da nije bilo rata – sve to s ciljem da uputi čitatelja na činjenicu da se pozitivna bilanca XVIII. st., bez obzira na 1807., nastavlja i u XIX. st. kojeg obilježava tzv. proces demografske tranzicije. Podaci iz statistike koju autori donose jasno to i pokazuju. U povijesno-demografskoj studiji XX. st. autori se ograničavaju tek na naznake tih kretanja. Pokazatelji govore o koncentraciji stanovništva u većim naseljima, propadanjem manjih, premiještanje iz brda prema moru te daljnjim smanjenjem stanovništva uslijed ratnih zbivanja 1991. godine.

“Migracija u Konavle (1674.–1918.)” su jedan od ključnih segmenata demografije kojim se autori bave u **četvrtom poglavlju** (141–210). U uvodnoj napomeni objašnjavaju da su se koristili metodom genealogije da bi pratili obilježja, intenzitete i smjerove migracije. Tako se tek na temelju genealogija mogu uočiti oni doseljenici koji su promijenili prezime. Izrazita patrijarhalnost sredine utjecala je na mnogo detaljniju i dublju analizu migracija muškaraca, najčešće zbog činjenice da muškarci drže prezime, a žene ga udajom mijenjaju. Kroz zanimljiv sustav tablica i grafikona pokazuju se variranja broja useljenika u različitim razdobljima i iz različitih ishodišta van Konavala. Metodom genealoškog utvrđivanja trajanja pojedinih rodova, autori utvrđuju stupanj autohtonosti i omjera izvornog i doseljeničkog stanovništva

Konavala, dok statički podaci, navedeni u tablicama, i grafikoni jasno ukazuju na visok stupanj autohtonosti i malen protok stanovništva. Proučavajući migracije žena zaključuje se da su unutar gravitacijskog kruga jednog područja migracije žena bile češće od migracija muškaraca, jer ipak su one bile te koje su se udajom selile. Migracije unutar samih Konavala su također predmet istraživanja. Postoje one lokalne (između konavovskih naselja) i mikrolokalne (unutar istog naselja), s tim da valja napomenuti da autori koriste ponovno samo uzorke muškaraca koji su sudjelovali u tim migracijama. U ovom kontekstu dotiče se i prisustvo privremenih doseljenika, najčešće privremenih državnih službenika Dubrovačke Republike, Francuske ili Austrije. Na kraju ovog poglavlja nalazi se rasprava o stvarnim povodima migracija.

Za razliku od useljavanja, "*Iseljavanje iz Konavala*", kojim se autori bave u **petom dijelu** (211–242), bilo je dosta većeg intenziteta i postotka tokom čitave povijesti Dubrovačke Republike. Ističe se da je intenzitet seljenja iz Konavala u Dubrovnik bio dosta velik i prije ulaska Konavala u sklop Republike. U ovom dijelu se raspravlja o uzrocima i pravicima iseljavanja, ali i napominje da iseljavanje nije bilo ograničeno samo prema Dubrovniku. Autori prate njihovo kretanje i intenzitet prema istoku, odnosno unutrašnjosti, sjeveru i zapadu, a ponajviše preko Atlantika kada je u drugoj polovici XIX. st. krenuo velik iseljenički val. Na kraju poglavlja nalazi se i osvrt na migraciju u gradove, posebno nakon II. svj. rata.

Šest dio (243–284) nosi naslov "*Prirodno kretanje stanovništva*". Vezano uz natalitet, autori određuju stopu nataliteta, broj poroda te vrijeme začeća i rođenja. Podaci iz XVII. i XVIII. st. su vrlo oskudni, pa se određivanje stope nataliteta i broj poroda svodi samo na procjene autora. XIX. st. je doba kad se provode popisi i vode matične knjige, stoga donosi se statistički podaci za prikaz stvarnog stanja. Kad pogledamo grafikone i podatke u tablicama, možemo saznati vrijeme najvećeg

intenziteta začeća i rođenja. Prateći stopu mortaliteta, za koju autori kažu da se prema XIX. st. smanjuje, prikazuje se stupanj smrtnosti dojenčadi, struktura umrlih, dob, sezonsko kratanje umiranja, skupine uzroka smrti, te statistički podaci ubojstva, čedomorstva i samoubojstva, što upućuje na jednu iscrpnu analizu o prirodnom kretanju. U zaključku ovog dijela autori donose postavke o negativnom prirodnom uzrastu u Konavlima od XV. do prve četvrtine XVIII. st. Stopa rodnosti bila je relativno stalna, a na kretanje stanovništva daleko su više utjecale oscilacije mortaliteta.

"*Struktura stanovništva*" (285–395) posljednji je, **sedmi**, veliki segment povijesne demografije Konavala. U ovom kontekstu autori posebno obrađuju domaćinstva i bračne zajednice, društvenu i statusnu strukturu stanovništva, i strukturu stanovništva po vjeroispovjesti i nacionalnosti. Svaka od ove tri smjernice pobliže se dodiruje, tako npr. kad se promatra domaćinstvo, prvo se napominje da pojam kuće i domaćinstva sve do XX. st. ima isti sadržaj. Zatim se pobliže piše o kućama i njihovom broju 1423. god. nakon podjele novostečene zemlje, te u XVI. st., o prosječnom broju članova po domaćinstvu i naposljetku o strukturama domaćinstva na uzorcima iz XVII. i XIX. st. Što se tiče bračne zajednice pobliže se označavaju uvjeti pod kojima se brakovi sklapaju kao i o dobnim grupama koje ulaze u brak. Udio potpunih obitelji (supružnici i njihova djeca) u ukupnom stanovništvu pokazatelj je demografskih prilika. Proučava se udio potpunih obitelji da bi se ukazalo na demografsko stanje u pojedinim razdobljima. Postotak obudovljenih također je pokazatelj demografskih prilika.

Što se tiče društvene i statusne strukture autori obrađuju pojam "velike kuće" kao dobrostojeće neodjeljene i ugledne kuće, te promatra njenu strukturu i broj od XV. do XIX. st. Usporedo s "velikim kućama" u Konavlima, promatra se razvoj cavtatskog brodovlasničkog kruga od XVI. do početka XX. st. U ovom kontekstu ne zaboravlja se ukazati

na drugu krajnost konavoskog društva. Ističe se negativan stav prema izvanbračnosti što ima za posljedicu veliki postotak nahoda. Autori se ograničavaju samo na opis pojave, a nekim demografskim pokazateljima pokazuju koliko je težinu proživljavala ta skupina.

Grafike i tablice što ih nalazimo na zadnjim stranicama knjige govore nam o laganom opadanju postotka Hrvata u nacionalnoj strukturi od 1880. do 1991. Tako statistički podaci pokazuju opadanje tog postotka sa 99% 1880. na 91% 1991. godine. Autori donose i precizne statističke podatke o nacionalnim manjinama čiji broj raste, te daju puni uvid u nacionalnu strukturu stanovništva Konavala u istom razdoblju. Zadnje stranice posvećene su dobnoj i spolnoj strukturi stanovništva na nekim primjerima iz XVII., XIX. i XX.st.

Iako je sadržajno vezana samo za područje Konavala, način na koji autori prenose čitateljima brojne podatke vrlo je prihvatljiv i pregledan, odnosno, princip se ne sastoji od pukog nabiranja brojčanih podataka u tekstu već i njihovim tabelarnim i grafičkim prikazom. U ovom djelu nalazimo najopširniji i najiscrpniji demografski prikaz jednog prostora na jedan krajnje znanstven način, što upućuje na golem doprinos demografskoj povijesti ne samo Konavala i Dubrovnika.

Nikša Varezić

**DVIJE KNJIGE U NOVOME NIZU
POVIJESNOG DRUŠTVA O. KRKA
L. MARGETIĆ O BAŠČANSKOJ PLOČI
M. I P. STRČIĆ O I. ČRNČIĆU**

Agilno Povijesno društvo otoka Krka, član Društva za hrvatsku povjesnicu u Savezu povijesnih društava Republike Hrvatske, 1970. godine pokrenulo je ediciju "Krčki zbornik", od koje je do sada objavljeno 39 svezaka. Ovo je krčko društvo od 1971. god. objavilo i 33 sveska "Posebnih izdanja",

a glavni je urednik Petar Strčić. Godine 1997. isto je krčko društvo pokrenulo novi niz: Mala knjižnica "Krčkog zbornika", čiji je glavni urednik Milan Radić. U toj seriji iz tiska su izašle dvije knjige. Prva je djelo akademika Luje Margetića, *O Baščanskoj ploči*; uvodna slova napisali su Milivoj Dujmović i Petar Strčić. Enigma Baščanske ploče, već gotovo stoljeće i pol od Dorčićeva otkrića, intrigantna je i inspirativna tema i predmet najrazličitijih znanstvenih promišljanja. Niz paleografskih, jezikoslovnih, povijesnih i književnih interpretacija u novije je vrijeme proširen i obogaćen ne samo novim tumačenjima i prijedlozima rješenja nekih još nerazriješenih pitanja strukture i kompozicije teksta, već i posve originalnim pravno-povijesnim spoznajama. Riječ je o radovima akademika Luje Margetića, "O Baščanskoj ploči" i mr. Matea Žagara, "Kako je tkan tekst Baščanske ploče", koji su 1997. g. tiskani u izdanjima Povijesnog društva otoka Krka - prvo u novopokrenutom nizu Mala knjižnica "Krčkog zbornika", sv.1., a drugo u nizu "Posebna izdanja", br. 31. (suizdavači su Hrvatsko filološko društvo i Povijesno društvo otoka Krka).

Uspoređujući ova dva rada nemoguće je ne uočiti originalnost Margetićeva pristupa utemeljenog na rezultatima njegovih dugogodišnjih pravno-povijesnih istraživanja, uz ostalo, i hrvatskoga ranog srednjovjekovlja. Sintezom paleografskih i povijesnih metoda, propitujući i uspoređujući ranija čitanja Baščanske ploče i tražeći za njih potvrde u drugim povijesnim izvorima, Margetić dolazi do novih spoznaja i predlaže nekoliko posve originalnih rješenja. Zaključke svojih istraživanja sažeto je iznio već u uvodnom dijelu rada da bi ih zatim dokazao detaljnom raščlambom teksta u deset susljednih poglavlja: I. Uvod, II. Datacija, III. Posli - čitanje 5. i 6. retka, IV. Okolnosti nastanka Baščanske ploče, V. Pojava novih slova u Baščanskoj ploči, VI. Krajina, VII. Sv. Lucija kao domus formata, VIII. Struktura i poruka Baščanske ploče, IX. Nerazjašnjena pitanja, X. Prijedlog čitanja Baščanske ploče.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LI
ZAGREB 1998.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LI, str.1- 197, Zagreb 1998.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povijesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clío

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povijesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky